

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОСОБИСТІСНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ

ТВОРЧИЙ ПІДХІД ВЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ З ХІМІЇ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ

Г. Юзбашева

Ключовим завданням сьогодення є орієнтація системи навчання на розвиток особистості, здатної до самостійної навчальної діяльності, саморозвитку й творчого розв'язання інтелектуальних та практичних проблем. Післядипломна освіта здійснює підготовку вчителя середніх навчальних закладів до впровадження профільного навчання в старшій школі. В умовах реформування шкільної освіти диференційоване навчання є визначальним елементом педагогічних змін [1]. Розглядаючи філософію цього питання, розуміємо, що центром педагогічного процесу є людина з її особистими потребами і власним внутрішнім світом як вища цінність суспільного буття. У розв'язанні цих завдань вагоме місце належить диференційованому навчанню. Профільність розглядається як своєрідний засіб диференційованого навчання. Профільне навчання реалізується через вивчення системи навчальних курсів – базових, профільних, спеціальних курсів і елективних курсів (за вибором) [2].

Елективні курси (за вибором) покликані задовольняти різноманітні інтереси учнів, вони працюють за рахунок шкільного компонента навчального плану. В різних школах при одному й тому самому профілі навчання існують різні елективні курси. Їх набір за тематикою має бути надлишковим, щоб забезпечити учням вибір, а форми організації навчання мати діяльнісний характер. Основна особливість елективних курсів полягає в необхідності вибору самим учнем кількох конкретних курсів (5–6 і більше) і їх обов'язковому відвідуванні після вибору, що ставить школяра в ситуацію самостійного професійного самовизначення, побудови індивідуального життєвого шляху.

У результаті досліджень встановлено, що елективні курси виконують такі функції: 1) вивчення ключових проблем сучасності в обраній галузі знань; 2) вивчення основних профільних предметів на належному профільному рівні за рахунок насичення профільного курсу додатковим змістом, який поглиблює і розширює знання з основних предметів. Тобто елективні курси виконують роль надбудови,

доповнюючи зміст профільного курсу. Такий доповнений курс стає поглибленим, а клас, відповідно, називають класом з поглибленим вивченням певного предмета; 3) орієнтація на діяльнісний аспект змісту, удосконалення навичок пізнавальної, практичної, дослідницької діяльності, підтримання пізнавальних інтересів, зокрема тих, що виходять за межі профілю; 4) забезпечення внутрішньо профільної спеціалізації за рахунок широкого використання міжпредметних зв'язків, що уможливорює введення курсів різної спрямованості. Наприклад, у класах природничого профілю можливе введення курсів із залученням знань з різних предметів, приміром, «Матеріали космічної техніки» (з фізики і хімії), «Біоорганічні полімери» (з хімії і біології), «Природні мінерали в техніці» (з географії, фізики, хімії) тощо; 5) допомога школярам у конкретизації вибору галузей пізнавальної діяльності в межах однієї наукової дисципліни, підтримка за рахунок елективних курсів профільних предметів на належному рівні; 6) ознайомлення на допрофесійному етапі з основами майбутньої професійної діяльності за рахунок орієнтувальних курсів (наприклад, «Основи медицини», «Основи геології» тощо), які відіграють роль проби на «профпридатність». Проходження професійної проби полегшує розвиток інтересів і професійних прагнень, сприяє попередньому знайомству з основами професії, усвідомленню своїх можливостей. І, нарешті, критичне оцінювання правильності свого майбутнього професійного вибору допомагає самореалізації, становленню у професії або відмову від неї. Якщо ж проба на профпридатність не витримана (наприклад, людина, готуючись до вступу в медичний навчальний заклад, знепритомнює від вигляду крові), треба «шукати себе» в іншому профілі [5].

Елективні курси є одним із найважливіших засобів для побудови індивідуальних освітніх траєкторій (програми) учнів, оскільки найбільшою мірою близькі до вибору кожним школярем елементів змісту освіти залежно від здібностей, інтересів, життєвих планів.

Він грає важливу роль у структурі профільної освіти старшої ступені школи.

У шкільній практиці використовують елективні курси двох видів: предметно орієнтовані, які дають можливість учням реалізувати власні пізнавальні інтереси в обраній освітній галузі та формувати уміння та способи діяльності для практично важливих завдань (навчальна практика, проектна технологія, дослідницька діяльність); міжпредметні, які підтримують мотивацію учнів, сприяють внутрішньо-профільній спеціалізації.

Зміст програм предметно орієнтованих елективних курсів містить у собі поглиблене вивчення окремих тем базових загальноосвітніх програм і забезпечує підвищений (поглиблений) рівень вивчення хімії.

У шкільній практиці предметно орієнтовані елективні курси поділяються на групи:

- елективні курси підвищеного рівня, спрямовані на поглиблення навчального предмета. Такий елективний курс допомагає вивчити окремий навчальний предмет не на профільному, а на поглибленому рівні. У такому випадку всі розділи курсу поглиблюються рівномірно;
- елективні курси, де поглиблено вивчаються окремі розділи основного курсу, що є обов'язковими (не обов'язковими) в програмі цього предмета;
- прикладні елективні курси, ціль яких ознайомити учнів з важливими шляхами і методами використання знань на практиці, розвиток інтересів учнів до сучасної техніки та виробництва;
- елективні курси вивчення методів пізнання природи;
- елективні курси історії предмета, що входять чи не входять в навчальний план (історія фізики, біології, хімії, географічних відкриттів, історія астрономії, техніки, релігії тощо);

елективні курси вивчення методів розв'язування хімічних задач, складання та розв'язування задач на основі експерименту.

Основними завданнями елективних курсів є:

- сприяння у самовизначенні учнів у виборі подальшої професійної діяльності;
- створення позитивної мотивації навчання на обраному профілі;
- ознайомлення учнів з основними видами діяльності обраного профілю;
- активізація пізнавальної діяльності школярів;
- підвищення інформаційної та комунікативної компетентності учнів.

Зміст елективних курсів будується за такими принципами: розвивальний принцип (елективні курси покликані розвивати пізнавальну самостійність, дослідницькі вміння і навички, що забезпечують випус-

книку школи можливість працювати, удосконалюючись професійно впродовж усього життя); урахування вікових особливостей школярів (зміст елективних курсів має бути доступним і цікавим для дітей, у цих курсах має поєднуватися логіка розвитку особистості як пріоритетна й логіка розгортання навчального матеріалу); урахування регіональних особливостей, що дає змогу зробити навчання більш цікавим для учнів; професійна спрямованість (утілення цього принципу полегшує процес вибору учнями і їхніми батьками майбутньої професії).

Найважливішим елементом диференційованого навчання є активізація пізнавальної діяльності учнів через створення можливостей для самореалізації та самоствердження.

Тематика елективних курсів складалася з урахуванням бажання учнів, а не вчителів. Зміст курсів націлений конкретно на учня, який вибрав собі певний спецкурс. Матеріал програм інтегрований, виходить за межі традиційних навчальних предметів. Програми знайомлять учнів з комплексними проблемами і завданнями, які потребують синтезу знань з різних предметів.

Під час відбору змісту з'ясовувалось: які закони, теорії, ідеї, принципи, поняття, уміння, навички, види учнівської діяльності пропонуються для засвоєння, яким чином навчальний матеріал сприятиме внутрішньо-профільній спеціалізації навчання і формуванню профільних умінь і навичок; для яких саме професій, галузей діяльності потрібен відібраний зміст, що учні мають попередньо знати та вміти перед вивченням елективного курсу.

За будовою кожна програма складається з двох блоків: теоретичного та практичного (практичні заняття, лабораторні дослідження, домашні практичні дослідження) [4].

Вибір курсів за вибором здійснюється учнями добровільно. Досліджуючи це питання, ми враховували такі вимоги: варіативний характер, короткотривалість – 9 годин або 17 годин, що дає змогу школяреві протягом навчального року змінити, у разі потреби, декілька курсів за вибором, завершеність, інтегрований зміст.

За результатами опитування, анкетування, співбесіди учні обирають теми елективних курсів, які запропонувують їм учителі наприкінці навчання у попередньому класі. Зміст курсів за вибором не дублює зміст предметів, містить не лише інформацію, що розширює знання з навчальних предметів, а й ознайомлює учнів зі способами діяльності, необхідними для успішного опанування програмового матеріалу з того чи іншого профілю навчання. Вибираючи курс, вчитель має передбачати результативність навчання учнів.

Особливість елективних курсів полягає в необхідності вибору самим учнем кількох конкретних курсів (у 8–9 класах 2–3 курси за вибором; 10–11 класах 3–4 і

більше), що ставить школяра в ситуацію самостійного професійного самовизначення, індивідуального фахового зростання.

За змістовним наповненням курси за вибором ознайомлюють учнів зі світом сучасних професій; розширюють знання учнів зі шкільних предметів; дають змогу оцінити власні можливості щодо способів діяльності.

Учитель може творчо підходити до реалізації цих програм, урахувавши кількість годин, виділених на вивчення елективного курсу, інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Аналіз дослідження показав, що навчальні програми елективних курсів можна використовувати також для проведення факультативних занять, і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання елективних курсів.

Наприклад, навчальна програма «Хімічні професії, які потрібні суспільству» може використовуватися в основній школі (в 9 класі на етапі допрофільної підготовки) як факультативний курс і у старшій профільній школі (10 або 11 клас) як елективний курс. Як окремі елективні курси або факультативи, у різних класах навчання можуть вивчатися окремі розділи курсу «Хімія в задачах». Оскільки розподіл годин у навчальних програмах орієнтовний, учитель може запланувати на вивчення цих розділів від 9/12 до 17/34 годин; відповідно, Положення про елективні курси для допрофільної підготовки та профільного навчання учнів вказує на кількість годин, передбачених на вивчення курсу за вибором, що може коливатися залежно від теми та спеціалізації: 17–51 годин на профільному рівні, 8–17 годин – на допрофільному рівні.

За будовою кожна програма елективного курсу складається з: пояснювальної записки, характеристики структури навчальної програми, змісту навчального матеріалу і вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, навчально-тематичного планування, анотації практичних і лабораторних робіт, література, методичних рекомендацій, додатків. Із десяти програм на предметно орієнтовані увійшло 4, міжпредметні – 6.

Розглянемо приклад змісту предметно орієнтованої програми елективного курсу для учнів 10 класу з теми «Путівник з хімії». Програма елективного курсу розрахована на короткотривалий час – 17 годин. Курс спрямований на всебічний розвиток особистості школяра, орієнтований на наукове обґрунтування збереження середовища та здоров'я людини, як найважливіших категорій у системі цінностей суспільства [3].

Ціль курсу полягає у формуванні інтегрованих природничих знань, умінь учнів (біологія, фізика, основ здоров'я). Обґрунтування важливості введення здорового способу життя через моделювання наслідків токсичної дії речовин на організм людини.

Зміст навчального матеріалу і вимоги до рівня загальноосвітньої

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Вступ (1 год). Мета та завдання елективного курсу. Вимоги безпеки життєдіяльності під час занять. Джерела інформації: довідники, науково-популярна література, електронні журнали мережі Інтернет та ін.	Учень (учениця): • вміє користуватися різноманітними джерелами інформації; • дотримується правил безпеки під час роботи у кабінеті хімії
Хімія та їжа (2 год). Білки, ліпіди, вуглеводи, вітаміни в продуктах харчування. Добова потреба в складових їжі. Харчові добавки. «Продуктова етикетка». Нитрати у продуктах харчування. Демонстрація. Визначення вітамінів в аптечних препаратах	Учень (учениця): • уміє співставляти коди харчових добавок Е за таблицею; • вибирати вітамінний комплекс у продуктах харчування, аптеці та розраховувати добовий раціон їжі
Вуглеводи (3 год). Представники вуглеводів: глюкоза, фруктоза, сахароза, мальтоза, лактоза, крохмаль та целюлоза. Перетворення вуглеводів в живих організмах. Хімічна сутність біохімічних перетворень вуглеводів: фотосинтез, дихання, бродіння	Учень (учениця): • висловлює судження про біологічне значення вуглеводів; • аналізує основний склад харчових продуктів; • визначає дослідним шляхом вуглеводи; • дотримується правил безпеки під час роботи у кабінеті хімії
Практичні роботи 1. Кольорові реакції вуглеводів. Визначення вуглеводів у харчових продуктах (молоко, банани, мед, виноград, яблука)	Учень (учениця): • характеризує рівні організації білків, біологічну роль білків; • оцінює значення синтетичних білків; • оцінює досягнення біотехнологій;
Білки (4 год). Склад білків, рівні організації білкової молекули. Роботи Ф. Сенгера з визначення структури інсуліну	• аналізує основний склад харчових продуктів; визначає дослідним шляхом білки;
1. Представники білків. Обмін білків в організмі людини. Значення синтетичних білків	
Практичні роботи 2–4. 2. Денатурація білків під впливом фенолу, формаліну, кислот. Коагуляція желатину спиртом. 3. Виготовлення моделей білкових молекул. 4. Визначення білків у харчових продуктах (молоко, м'ясний бульйон, водна витяжка борошна)	• дотримується правил безпеки під час роботи у кабінеті хімії
Ферменти (3 год). Основні класи ферментів. Механізм дії ферментів. Застосування ферментів у медицині й господарській діяльності людини	Учень (учениця): • знає механізм дії ферментів; • обґрунтовує їх застосування у медицині та житті людини;
Практичні роботи 5–6. 5. Вплив температури на активність ферментів. Розкладання гідроген пероксиду ферментами картоплі. 6. Інгібування дія хлорид-іонів на дегідрогеназний комплекс картоплі	• дотримується правил безпеки під час роботи у кабінеті хімії
Побутова хімія (2 год). Мило та синтетичні мийні засоби. Вплив різних факторів на зубну емаль. Речовини для фарбування волосся. Лаки для нігтів. Зубні пастки, ополіскувачі	Учень (учениця): • має уявлення про гідрофобну та гідрофільну частинки поверхнево-активної речовини
Практична робота 7. 7. Експертиза чистячого засобу «Комет».	• оптичні відбілювачі; • знає складові лаків, зубних паст
Лікарські засоби (2 год). Антибіотики: користь і шкода організму людини. Класифікація та спектр дії антибіотиків. Дослідження лікарських препаратів. Практична робота 8. 8. Визначення якісного складу препарат «Фероплекс». Підсумкове заняття (1 год)	Учень (учениця): • описує способи дослідження лікарських препаратів; • знає основне призначення антибіотиків; • дотримується правил безпеки під час роботи у кабінеті хімії

Із таблиці видно, що елективний курс «Путівник з хімії» представлено 17 годинами. Зміст програми складається із двох блоків: 7 годин теоретичного матеріалу, 8 годин практичних занять, вступ, підсумкове заняття. Теоретичний матеріал об'єднує три складові: хімічну (білки, ліпіди, вуглеводи, вітаміни в продуктах харчування, біохімічні перетворення тощо), біологічну (добова потреба в складових їжі, обмін білків в організмі людини, процеси фотосинтезу, дихання), основи здоров'я (харчові добавки, вплив різних факторів на зубну емаль, антибіотики: користь і шкода організму людини, застосування ферментів у медицині й господарській діяльності людини).

Практична частина програми (47%) дає можливість реалізовувати інтерес учнів до введення здорового способу життя моделювання наслідків токсичної дії речовин на організм. Учня запропоновується комплект практичних занять. Формування практичних умінь сприяє появі нових якостей у учнів щодо здорового способу життя. Такі практичні заняття як «Мило та синтетичні мийні засоби. Вплив різних факторів на зубну емаль. Речовини для фарбування волосся. Лаки для нігтів. Зубні паст, ополіскувачі» формують у учнів / учениць дбайливе ставлення до свого здоров'я, дотримання правил гігієни, обачливе ставлення до вибору синтетичних мийних засобів, лаків для нігтів, зубних паст, ополіскувачів.

Форму підсумкового заняття в 10 класі обирають учні залежно від рівня підготовки: конференцію «Обережно: їжа», круглий стіл «Проблеми повсякденного життя», презентацію «Чи корисні антибіотики?», «Захисти сам себе», доведення корисності чи шкідливості (експертна оцінка) чистильного засобу «Комета» тощо. За результатами вибору форми проведення учнів можна групувати в мікрогрупи для захисту науково-дослідницьких робіт (звітів). Підготовка учнів до участі в підсумковому занятті вимагає від учителя хімії високого рівня професійної підготовки і певної компетентності з питань організації такого заняття.

Наскільки якісний елективний курс, свідчать такі результати: усвідомлення впливу їжі, побутової хімії, лікарських засобів на життя і здоров'я людини, їх місця в екологічних процесах; формування навичок дослідницької діяльності; розвиток навичок колек-

тивної роботи; самовизначення стосовно подальшого профілю навчання.

У результаті вивчення елективного курсу учнів повинні знати: методи визначення вуглеводів у харчових продуктах; методи осадження білків під час нагрівання, кислотами, солями; кольорові реакції білків; властивості амілази сливи; хімічний вплив активаторів та інгібіторів на активність амілази.

Елективний курс «Путівник з хімії» учні 10 класу обирають до хіміко-біологічного профілю, який формує нове мислення, основними компонентами якого мають стати:

- розуміння небезпеки будь-якого впливу на здоров'я людини;
- переконання у необхідності вивчення теоретичного матеріалу для подолання прогностичних труднощів у збереженні власного здоров'я;
- усвідомлення того, що хімія як природнича наука стосується виникнення багатьох екологічних проблем і розроблення ефективних методів успішного їх розв'язання;
- розуміння того, що організм людини і будь-якої живої істоти є системою, функціонування якої підкоряється певним закономірностям (хімічним, біологічним, основи здоров'я, фізичним);
- сприйняття краси і гармонії в природі;
- розуміння того, що, передусім, людина повинна виховувати в собі такі риси, як: доброту, чесність, порядність, прагнення слугувати загальнолюдським ідеалам, розуміння цінності людського життя і здоров'я.

Програма елективного курсу відіграє головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання у виборі майбутньої професії учня. Елективні курси в профільній школі, поряд із власне профільними предметами, стають базою для розуміння вузівських програм і наукової літератури.

Дослідження встановили, що елективні курси позитивно впливають на мотивацію під час вибору життєвого шляху, мають великий потенціал для профільного самовизначення школяра, їм належить майбутнє у профільному навчанні. Зазначені аргументи обумовили необхідність розроблення не тільки елективних курсів, а й посібників для забезпечення профільного навчання для загальноосвітніх навчальних закладів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Профільна школа: проблеми науково-методичного супроводження / Н. М. Бібік, М. І. Бурда // Біологія і хімія в школі. – 2004. – № 6. – С. 2–4.
2. Буринська Н. М. Учителю – про профільне

навчання учнів у старшій школі / Н. М. Буринська // Біологія і хімія. – 2010. – № 4. – С. 10–11.

3. Юзбашева Г. С. Навчальні програми елективних курсів та факультативів. Хімія. Варіативна складова Типових навчальних планів 5–11 класи : навч.-метод.

посіб. / Г. С. Юзбашева, Т. А. Олійник.
– Херсон : Айлант, 2012. – 108 с.

4. Юзбашева Г. С. Організація навчального процесу : метод. посіб. / Г. С. Юзбашева, М. М. Глазунов. – Харків : Основа, 2014. – 128 с.

5. Yuzbasheva G. Differential teaching in school science education: conceptual principles. Chemistry / G. Yuzbasheva // Bulgarian Journal of Science Education. ISSN 0861-9255 SJR (2011)=. 192. – 2013. – V. 22, No. 6, November-December. – P. 824–831

САМОМЕНЕДЖМЕНТ В ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В. Купрієвич

Робота керівника закладу професійної освіти – це специфічний вид педагогічної діяльності, один з напрямів соціального управління. Предметом управлінської діяльності є люди та їхня діяльність, а безпосередньою метою – координація дій для досягнення спільної мети або цілей. Щоб ефективно виконувати свої функції, менеджер сучасного закладу освіти має вміння управляти й самим собою, тобто здійснювати особистий менеджмент.

Високий рівень професійної майстерності та творчого підходу досягається керівниками закладів професійної освіти лише за умов, коли в них виникає й реалізується потреба в професійному саморозвитку та самовдосконаленні, а також коли вони виявляють мотиваційно-ціннісне ставлення до себе як суб'єкта організаційно-педагогічної діяльності. Останнє виявляється у безпосередньому здійсненні заходів та усвідомленій реалізації функцій самоменеджменту в професійній діяльності, як-от: самодослідження, самопрогнозування, самоактуалізація, самоорганізація, самореалізація, саморегуляція, самокорекція, самовиховання.

Керівники закладів професійної освіти повинні добре усвідомлювати, що результативність їхньої діяльності багато в чому залежить від власних зусиль і активності. Тому нова педагогічна свідомість дає змогу керівникам, з одного боку, виявляти творчу активність як суб'єктів педагогічного пізнання, моделювання, спілкування і праці (І. Зязюн, Н. Кічук, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, Н. Хмель, Р. Хмельюк), а з іншого – як суб'єктів особистісно-професійного самопізнання, самопрогнозування, саморегулювання і саморозвитку (З. Курлянд, А. Ліненко, Т. Осадча, О. Пехота, О. Саннікова, Л. Таланова).

Управлінець у сфері освіти, якщо він хоче стати професіоналом у своїй справі, повинен досконало знати не лише об'єкт управління у вузькому і широкому сенсі, а й постійно займатися самоменеджментом. Поняття «самоменеджмент» вживають з метою розкрити технологію управління керівником освітнього закладу своїм особистим розвитком, самовдосконаленням як управління.

Цей термін походить від слова «само» (для позначення особи, яка діє, виконує щось особисто, не доручаючи іншим, без сторонньої допомоги, без намови, спонукання, примусу, добровільно) [1, с. 1097] і другої складової «менеджмент»: «manage» – адміністрація, дирекція, правління; manager – адміністратор, завідувач тощо [8, с. 342]. Отже, самоменеджмент – це раціональне, оптимізоване використання особистих навичок, практик, методик, теоретичних розробок з метою усвідомленого управління власною діяльністю, самовизначені та самоконтрольовані дії, кроки, спрямовані на забезпечення ефективності професійної менеджерської діяльності і самовдосконалення особистих якостей.

Наукове осмислення проблеми самоменеджменту у вітчизняній управлінській і соціологічній літературі бере початок у середині 90-х рр. XX ст. В одній із перших публікацій на цю тему В. Карпічевим здійснено спробу «введення в проблему» самоменеджменту, представлено на обговорення деякі аспекти моделі самоменеджменту. Трохи раніше термін «самоменеджмент» ввів Л. Зайверт, керівник Інституту раціонального використання часу в Німеччині.

Аналіз наукових джерел свідчить, що концепції, представлені в літературі, побудовані на стрижневій ідеї, навколо якої формується система методик і прийомів роботи над собою з реалізації цієї ідеї. Так, Л. Зайверт, представник німецької раціональної школи менеджменту, акцентує увагу на економії часу працівника. В. Андреев у своїй концепції самоменеджменту зосередив свою увагу на саморозвитку творчої особистості, для якої управління є підставою для забезпечення результативності праці. В концепції М. Вудкока і Д. Френсіса розкривається ідея подолання працівником власних обмежень, у А. Хроленка – необхідність і шляхи розвитку особистої культури ділової людини. Концепція Швальбе зосереджена на проблемах і досягненні особистого ділового успіху [4]. Як особливість досліджень можемо відзначити намагання авторів розглядати цей феномен на трьох рівнях: самоменеджмент особистості, самоменеджмент колективу, самоменеджмент організації.